

Motion till riksdagen 2019/20:3510

av **Linda Westerlund Snecker m.fl. (V)**

med anledning av prop. 2019/20:109 Kamerabevakning i kollektivtrafik och apotek – ett enklare förfarande

1 Förslag till riksdagsbeslut

1. Riksdagen avslår regeringens proposition 2019/20:109 Kamerabevakning i kollektivtrafik och apotek – ett enklare förfarande.
2. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör göra en översyn av kamerabevakningslagen ur integritetssynpunkt med utgångspunkten att det som huvudregel ska krävas tillstånd för kamerabevakning och tillkännager detta för regeringen.
3. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör ge Datainspektionen i uppdrag att förenkla de administrativa rutinerna vid ansökan om tillstånd för kamerabevakning och tillkännager detta för regeringen.

2 Inledning

Vänsterpartiet värnar demokratiska grundvärden som rättssäkerhet och skyddet för den personliga integriteten. Vi vill samtidigt inte försvåra de brottsbekämpande myndigheternas arbete med att utreda och beivra brott. Därför är vi även angelägna om att det finns ett regelverk som ger ett gott skydd för Sveriges och landets invånares säkerhet. Det måste kunna ställas höga krav på att terrorism och grov brottslighet bekämpas på ett effektivt sätt med hjälp av lagstiftning som bygger på de grundläggande rättsliga principerna i en rättsstat. I stället för att ny straffrättslig lagstiftning hastas igenom som under tidigare mandatperioder bör det förebyggande arbetet förbättras. Förutsättningarna för att tillämpa befintlig lagstiftning ska vara goda, och lagstiftningen måste förstärkas där behov finns så att brottsbekämpningen blir effektiv. Samtidigt måste de som har till uppgift att motverka, förhindra och lagföra grov brottslighet få rätt resurser för att fullgöra sin uppgift.

Varje samhälle måste ha möjlighet att använda tvångsmedel för att kunna utreda och beivra brott. Sådana tvångsmedel innebär definitionsmässigt en inskränkning i grundläggande fri- och rättigheter, rättigheter som i sin tur är grundläggande för demokratin i vårt samhälle. Därför måste såväl lagstiftningen som de medel som lagstiftningen tillhandahåller omgärdas av de strängaste restriktioner. De viktigaste restriktionerna har vi i våra egna grundlagar och Europakonventionen till skydd för de mänskliga rättigheterna och grundläggande friheterna. När det gäller frågor om utvidgning av det straffbara området uppkommer frågor om behov, effektivitet och proportionalitet. Dessa överväganden gör sig särskilt gällande när det är fråga om centrala skyddsintressen som Sveriges säkerhet och grundlagsskyddade rättigheter såsom yttrande- och tryckfrihet och skyddet för den personliga integriteten. Det handlar således om att skydda den demokratiska rättsstaten i flera bemärkelser.

Ett av fundamenten i en rättsstat är att medborgarna åtnjuter ett effektivt skydd mot statens maktutövning; den enskilda medborgaren ska vara tryggad mot statens missbruk av rättsordningen. Det primära värde som rättssäkerheten ska skydda är den enskildes intresse av självbestämmande och möjlighet till livsplanering. Rättssäkerheten bör i princip inte kunna åsidosättas. För att kravet på rättssäkerhet ska upprätthållas krävs bl.a. att lagstiftningen är av god kvalitet, vad gäller både straffprocessuella regler och det materiella innehållet, samt att rättstillämpningen är god.

Den andra bärande principen i vår rättsordning är proportionalitetsprincipen. Principen innebär att de åtgärder som det allmänna använder sig av för att uppnå ett visst syfte inte får vara mer betungande eller mer långtgående än vad som kan anses nödvändigt för att uppnå det eftersträlvade syftet. Det ska således råda en balans mellan mål och medel samt vara sannolikt att det syftet uppnås genom vidtagna medel. Finns det möjlighet att välja mellan flera verk samma åtgärder ska det minst tyngande alternativet väljas.

Vi ser med stor oro på den utveckling som skett sedan början av 2000-talet och som i dag lett till att vi börjar närma oss ett övervakningsamhälle. Frågor om personlig integritet och mänskliga rättigheter får gång på gång stå tillbaka. Varje inskränkning har motiverats utifrån skenbart goda syften som effektivare brottsbekämpning och ett generellt ökat skydd för invånarna. Sammantaget framstår dock helheten av snart två decenniers skärpta lagar när det gäller t.ex. kamerabevakning, hemliga tvångsmedel, signalspaning, utlänningskontroll och åtgärder i syfte att hindra terrorism som illavarslande. Varje inskränkning som godtas tenderar att bereda väg för ännu fler och mer ingripande skärpningar. Argument i stil med att den som har ett rent samvete inte har något att frukta riskerar att bli urvattnade floskler ju fler inskränkningar av den personliga integriteten som accepteras. Konsekvenserna för samhällsklimatet och demokratin på lång sikt är svåra att överblicka.

Exempel från vår samtida omvärld visar dessutom tydligt att ökad övervakning av människor inte leder till minskad kriminalitet. Snarare riskerar vissa av de genomförda åtgärderna att invagga oss i en falsk trygghet. I stället är det andra åtgärder som krävs för att bekämpa kriminalitet och terrorism. Sverige har länge varit ett land med lägre kriminalitet än många andra länder. Det är inte för att vi har haft längre straff eller fler poliser på gatorna. Det har däremot en direkt koppling till att vi har haft ett starkt välfärdssamhälle med en välfungerande omsorg och skola samt tillgång till arbete och bostäder. Men det gäller inte längre överallt. En del förorter har drabbats av öppen narkotikahandel, våldsbrott och organiserad kriminalitet under många år utan att samhället har reagerat tillräckligt. Vänsterpartiet arbetar för ett samhälle där ingen har

anledning att se kriminalitet som en lösning. Kriminaliteten utnyttjar och trycker ned människor, särskilt i arbetarområden. Vår lösning handlar om något större och mer effektivt än ökad övervakning. Vi vill ge alla barn en uppväxt som ger dem möjligheter i livet, från förskolan till skolan och det första jobbet. Det handlar om att ge alla människor i vårt samhälle verkliga möjligheter att välja andra livsvägar än en kriminell bana. För den som på allvar vill minska våldet och kriminaliteten är grunden att bygga ett rättvist samhälle. Men det krävs också en politik som är effektiv i att hjälpa dem som ligger i riskzonen för gängkriminalitet och återföra dem som begått brott till samhället. Polis, räddningstjänst, kollektivtrafik, vård och annan offentlig service ska finnas tillgänglig även på landsbygd och i förorter.

Vänsterpartiets inställning är och kommer att förbli att de mänskliga rättigheterna är odelbara. Dessvärre blir de mänskliga rättigheterna ofta ifrågasatta. Vi kommer inte att ge vika för dessa attacker, utan vårt mål är att ständigt försvara de friheter som är en förutsättning för att demokratin ska bestå och utvecklas. Vi är övertygade om att demokrati inte kan försvaras genom att begränsningar i de demokratiska rättigheterna införs. De rättigheter som generationer före oss slagits för att få till stånd måste i stället bevaras och utvecklas.

3 Regeringens antiterrorpaket

Regeringen har aviserat ett paket med antiterrorlagar som befinner sig i olika stadier i genomförandeprocessen. Terroristbrottsutredningen om skärpta straffskalor har presenterat ett betänkande. Nya regler om datalagring, om hemlig dataavläsning och om ökad tillgång till signalspaning har antagits av riksdagen. Riksdagen har även beslutat om borttagen tillståndsplikt för polisen för kamerabevakning. Regeringen har tillsatt en utredning som ska skärpa reglerna för att få medborgarskap. Vidare har en utredare fått i uppdrag att göra en översyn av polisens utrymme för husrannsakan utanför förundersökningar. Vid första anblicken kan dessa förslag, vart och ett för sig, verka helt rimliga och nödvändiga. Men enligt Vänsterpartiet måste samtliga redan genomförda, föreslagna och kommande åtgärder som syftar till att bekämpa terrorism, våldsbejakande extremism och annan grov kriminalitet bedömas som en helhet. Frågan vi ställer oss är om dessa åtgärder sammantaget är proportionella i förhållande till syftet och om de är effektiva för att uppnå målet.

4 Regeringens förslag

Regeringen föreslår att kamerabevakningslagen (2018:1200) ändras så att kravet på tillstånd till kamerabevakning tas bort för bevakning i färdmedel som används i kollektivtrafik och för stations-, terminal- och hållplatsområden som används för sådan trafik. Kravet på tillstånd tas även bort för bevakning av vissa platser vid spårområden och av flygplatser. Undantagen ska gälla om bevakningen sker i brottsbekämpande syfte, i syfte att förhindra olyckor eller i ordningshållande syfte.

Regeringen föreslår också att kravet på tillstånd till kamerabevakning tas bort för bevakning i butikslokaler där det bedrivs apoteksverksamhet. Undantaget ska gälla om bevakningen sker i brottsbekämpande syfte.

5 Vänsterpartiets ställningstagande

5.1 Bakgrund

Vänsterpartiet röstade som enda parti nej till regeringens förslag om att införa den nya kamerabevakningslagen under våren 2018 (mot. 2017/18:4170). Propositionen (prop. 2017/18:231 Ny kamerabevakningslag) syftade till att öka möjligheterna att använda kamerabevakning vid personbevakning samtidigt som integritetsskyddet skulle stärkas. Den nya lagen trädde i kraft den 1 augusti 2018 och innebär bl.a. att kravet på tillstånd för kamerabevakning har begränsats till att gälla för myndigheter och vissa andra som utför uppgifter av allmänt intresse. För merparten av enskilda personer och aktörer finns däremot inte något krav på tillstånd. Vidare innebär lagändringen att det blev lättare för Polismyndigheten och kommuner att få tillstånd till kamerabevakning på offentliga platser i brottsbekämpande eller trygghetsskapande syften. Polismyndigheten och Säkerhetspolisen fick även utökade möjligheter att använda kamerabevakning utan tillstånd vid risk för allvarlig brottslighet. I motionen (mot. 2017/18:4170) anförde vi följande:

Redan i dag finns det enligt gällande kameraövervakningslag stora möjligheter för polis, myndigheter och andra privata aktörer att använda kameraövervakning av platser dit allmänheten har tillträde. Huvudregeln är att det krävs tillstånd som ska meddelas om intresset av en sådan övervakning väger tyngre än den enskildes intresse av att inte bli övervakad. Det finns även möjligheter till undantag från tillståndsplikten för t.ex. kameraövervakning som sker för att öka säkerheten i trafiken eller för att minska risken för arbetsolyckor vid användning av maskiner eller liknande.

Polismyndigheten, Säkerhetspolisen eller räddningsledare har vidare möjlighet att bedriva kameraövervakning under högst en månad utan att ansökan om tillstånd gjorts. Undantaget gäller vid hotande eller inträffad olycka eller om det av särskild anledning finns risk för att allvarlig brottslighet som innebär fara för liv eller hälsa eller för omfattande förstörelse av egendom kommer att utövas på en viss plats och syftet med övervakningen är att förebygga eller förhindra brott.

Vidare krävs det inget tillstånd utan enbart en anmälan till länsstyrelsen för kameraövervakning av banklokal, lokal hos kreditmarknadsföretag, postkontor, uttagsautomater osv. Detta gäller även för kameraövervakning i en tunnelbanevagn eller av en tunnelbanestation och i parkeringshus. Förutsättningar för att kameraövervakning ska få ske efter anmälan är att den har till syfte att förebygga, avslöja eller utreda brott eller att förhindra olyckor.

Den nya kamerabevakningslagen som trädde i kraft i augusti 2018 innebär alltså att det blev väsentligt enklare för polis och andra myndigheter att få tillstånd till kamera-bevakning. Vänsterpartiet var emot den nya lagen eftersom det redan enligt tidigare gällande reglering fanns goda möjligheter för polis, myndigheter och privata aktörer att få tillstånd till kameraövervakning av platser dit allmänheten har tillträde. Vi hänvisade framför allt till integritetsskäl för enskilda människor. Dessa skäl gör sig gällande även i dag. Vi står fast vid att det bästa sättet att bekämpa brottslighet inte är ökade möjligheter till kameraövervakning. Möjligen kan människors upplevda trygghet öka med kameraövervakning, men samtidigt finns det undersökningar som visar att den faktiska brottsligheten inte minskar med kameraövervakning. Dessutom kan kameraövervakning invagga människor i en falsk trygghet eftersom det sällan finns någon person som tittar på vad som sker i realtid. Däremot kan bevisning av redan begångna brott lättare säkras genom inspelningar. Vi anser i likhet med utredningen (SOU 2017:55) att synsättet att

kamerabevakning endast bör vara ett komplement till andra brottsförebyggande åtgärder ska gälla även fortsättningsvis. Regeringen har dock valt att gå en annan väg.

Vänsterpartiet röstade i november 2019 nej till ytterligare ett förslag från regeringen om ändringar i kamerabevakningslagen. Lagändringarna gjorde att Polismyndigheten, Säkerhetspolisen, Kustbevakningen och Tullverket i dag får bedriva kamerabevakning helt utan tillstånd från Datainspektionen (mot. 2019/20:108 med anledning av prop. 2018/19:147 Kamerabevakning i brottsbekämpningen – ett enklare förfarande).

5.2 Tillstånd för kamerabevakning bör vara huvudregel

Regeringen föreslår i den nu aktuella propositionen ett undantag från tillståndskravet i kamerabevakningslagen för bevakning i kollektivtrafiken och på flygplatser.

Redan i dag finns det ett undantag från tillståndsplikt för kamerabevakning av tunnelbanevagnar och tunnelbanestationer (det s.k. tunnelbaneundantaget) enligt kamerabevakningslagen (2018:1200). Regeringen föreslår nu ett utökat undantag från tillståndsplikten för kamerabevakning av allmänna transportmedel och stationer. Vänsterpartiet anser inte att det s.k. tunnelbaneundantaget bör utvidgas till att gälla övrig kollektivtrafik.

Både Advokatsamfundet, Landsorganisationen i Sverige (LO) och Service- och kommunikationsfacket (Seko) avstyrker eller är kritiska till förslaget, detta eftersom ett slopat tillståndskrav riskerar att leda till otillåtna integritetsintrång – särskilt eftersom det är aktörerna själva som ska se till att bevakningen är förenlig med dataskyddsregleringen. Advokatsamfundet anser att förslaget till stora delar sätter väsentliga rättssäkerhetsgarantier ur spel om det genomförs. Eventuella svårigheter med att ansöka om tillstånd kan enligt Advokatsamfundet inte väga tyngre än de risker ur ett integritets- och rättssäkerhetsperspektiv som uppstår om tillståndskravet tas bort. Förslaget riskerar att leda till att beslut om kamerabevakning fattas lättvindigt och i för stor utsträckning utan rättslig prövning. Datainspektionen framhåller i sitt remissvar den preventiva verkan som ett tillståndsförfarande medför. Eftersom tillståndskravet innebär att den aktör som söker tillstånd för kamerabevakning behöver ett förhandsbesked från myndigheten innan behandling av uppgifterna är tillåten kan de personer som registrerats vara trygga med att bevakningen är lagenlig. Vänsterpartiet delar inte regeringens uppfattning att ett starkt skydd för enskildas integritet kan upprätthållas även om tillståndsplikten tas bort.

Enligt utredningen som ligger till grund för förslaget anser aktörerna att tillståndsförfarandet tar tid och kräver en omfattande administration (SOU 2019:8 s. 75–119, prop. 2019/20:109 s. 19). Vänsterpartiet håller med Advokatsamfundet om att det faktum att tillståndsförfarandet upplevs som krångligt av aktörerna inte är ett tillräckligt starkt vägande skäl för att ta bort kravet på tillstånd. Dessutom visar forskning att den brottspreventiva effekt man kan uppnå med kamerabevakning varierar utifrån en mängd olika faktorer. Kamerabevakningen ledde till en liten men signifikant minskning av brottsligheten (13 procent) i försöksområdena jämfört med kontrollområdena i en undersökning som refereras i utredningen. Metoden förefaller fungera bäst för att förhindra planerade brott som egendomsbrott och drogbrottslighet. Men när det gäller våldsbrott som ofta sker under alkoholpåverkan och i affekt är metoden inte lika avskräckande. Störst effekt uppvisades i de områden där två eller flera brottsbekämpande åtgärder, t.ex. ökad polisnärvaro, sociala insatser eller förbättrad belysning, hade satts in utöver kamerabevakningen (34 procents minskning). I de områden där

kamerabevakning sattes in som endast en ytterligare åtgärd uppmättes ingen signifikant effekt. I rapporten drogs slutsatsen att detta talar för att kamerabevakning får bäst effekt när den ingår i ett paket av åtgärder snarare än som en ensam taktik för brottsbekämpning. Övervakning i realtid gav signifikant effekt med en minskning på 15 procent. För områden med passiv övervakning uppvisades dock ingen signifikant minskning av brottsligheten (SOU 2018:62 Kamerabevakning i brottsbekämpningen – ett enklare förfarande s. 83–84). Vi antar att resurserna för kamerabevakning i realtid är högst begränsade för de flesta aktörer. Därför kan användningen av övervakningskameror leda till att människor upplever en trygghet som helt enkelt inte existerar i praktiken.

Förslag om att det inte ska krävas tillstånd för kamerabevakning på apotek saknas i utredningen (SOU 2019:8). Förslaget i propositionen baseras på en promemoria från Datainspektionen. Regeringen konstaterar att kamerabevakning som bedrivs i apotek vid utförande av uppgifter av allmänt intresse omfattas av den nya kamerabevakningslagens krav på tillstånd. Vidare anför regeringen att den numera upphävda kameraövervakningslagen hade vissa undantag från tillståndsplikten bl.a. för övervakning i butikslokaler. Sådan övervakning var tillåten efter anmälan till länsstyrelsen om övervakningen hade till enda syfte att förebygga, avslöja eller utreda brott. I förarbetena till den nya kamerabevakningslagen ansågs tillståndskravet inte träffa butiksverksamhet alls eftersom sådan verksamhet inte anses vara av allmänt intresse. Regeringens bärande skäl för att i den aktuella propositionen föreslå att tillståndskravet för apotek tas bort är att de nu bedömer att apoteken utför uppgifter av allmänt intresse och att ett undantag fanns enligt den numera upphävda kameraövervakningslagen.

Vänsterpartiet anser att kamerabevakning som huvudregel ska kräva tillstånd från Datainspektionen. Ett tillståndsförfarande utgör en garanti för att enskilda människors integritet beaktas, oavsett vilken aktör som ansöker om bevakningen. Dessutom är det mer rättssäkert att Datainspektionen fattar beslut än att respektive aktör själv ska avgöra om åtgärden uppfyller dataskyddsreglerna och kamerabevakningslagens krav eller inte.

Riksdagen bör avslå regeringens proposition 2019/20:109 Kamerabevakning i kollektivtrafik och apotek – ett enklare förfarande. Detta bör riksdagen besluta.

Som anförts ovan röstade Vänsterpartiet nej till den nya kamerabevakningslagen som inneburit stora lättnader när det gäller krav på tillstånd för kamerabevakning för både myndigheter och enskilda aktörer. Vi anser fortfarande att huvudregeln vid kamerabevakning ska vara att det krävs tillstånd. Kamerabevakningslagen bör därför ses över och ändras.

Riksdagen bör göra en översyn av kamerabevakningslagen ur integritetssynpunkt med utgångspunkten att det som huvudregel ska krävas tillstånd för kamerabevakning. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

5.3 Förenkla de administrativa rutinerna för tillstånd

Vänsterpartiet vill självklart inte försvåra arbetet med brottsbekämpning. Men vi vill inte heller att integritetsskyddet ska bli sämre genom att kravet på tillstånd för kamerabevakning plockas bort på det sätt som regeringen nu föreslår. Enligt vår bedömning är det framför allt en krånglig administration och ett utdraget tillståndsförfarande som gör att det uppstår problem för de aktörer som ansöker om tillstånd, inte själva kravet på tillstånd i sig. Regeringen konstaterar även att så är fallet, både i den tidigare propositionen Kamerabevakning i brottsbekämpningen – ett enklare förfarande (prop.

2018/19:147 s. 19) och i den nu aktuella propositionen. Problemets kärna är att förfarandet är långsamt och tar stora resurser i anspråk.

Vänsterpartiet anser därför att de administrativa rutinerna vid ansökan om och handläggning av tillstånd för kamerabevakning bör förenklas. Ett förslag är att Datainspektionen skulle kunna få i uppdrag att ta fram nya riktlinjer för konsekvensbedömningar samt ett nytt formulär för ansökan om tillstånd som är enklare att fylla i än i dag. Syftet bör även vara att förkorta handläggningstiden. En idé är att sammankoppla ansökan om tillstånd om kamerabevakning med övrig administration, som det krävs att varje personuppgiftsansvarig hos respektive aktör gör, enligt den nya dataskyddsregleringen. Redan innan kamerabevakning påbörjas ska nämligen överväganden kring en bevaknings tillåtlighet, exempelvis vad gäller den rättsliga grunden och det specifika ändamålet för bevakningen, göras enligt den nya dataskyddsregleringen. Detsamma gäller för hur bevakningen ska ske, exempelvis vilken teknik som ska användas och vilket område som ska omfattas av bevakningen. Om kraven på vad ansökan ska innehålla kopplades till de krav som redan finns i den nya dataskyddsregleringen och som de aktuella aktörerna alltså redan måste tillgodose skulle hela förfarandet bli effektivare och mindre krångligt.

Regeringen bör ge Datainspektionen i uppdrag att förenkla de administrativa rutinerna vid ansökan om tillstånd för kamerabevakning. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

Linda Westerlund Snecker (V)

Christina Høj Larsen (V)

Jon Thorbjörnson (V)

Mia Sydow Mölleby (V)

Jessica Wetterling (V)